

**2021–2030 M. PLĖTROS PROGRAMOS VALDYTOJO LIETUVOS RESPUBLIKOS SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO
MINISTERIJOS NEĮGALIESIEMS TINKAMOS APLINKOS VISOSE GYVENIMO SRITYSE PLĖTROS PROGRAMOS PAGRINDIMAS**

PLĖTROS PROGRAMOS PASKIRTIS

Nacionalinio pažangos plano (toliau – NPP) uždavinys, kodas ir pavadinimas

2.6 uždavinys „Plėtoti neįgaliesiems tinkamą aplinką visose gyvenimo srityse“

1 problema – net 65 proc. neįgaliųjų dėl aplinkos neprieinamumo patiria sunkumų savarankiškai gyvendami, naudodamiesi viešosiomis paslaugomis ir įsigydami prekes ar paslaugas.

Aplinkos prieinamumas neįgaliesiems yra viena iš pagrindinių jų savarankiškumo sąlygų. Dažniausiai aplinkos prieinamumas suprantamas siaurąjį – fizinės aplinkos pritaikymo, prasme, tačiau viešosios erdvės, viešųjų paslaugų teikėjų teikiama informacija, paslaugos ir prekės taip pat turi būti prieinamos neįgaliesiems.

Aplinkos neprieinamumas yra tiesiogiai susijęs su neįgaliųjų dalyvavimo galimybėmis. Neprieinama fizinė ir informacinė aplinka sąlygoja neįgaliųjų išsilavinimą, jų gebėjimą dalyvauti darbo rinkoje, šalies visuomeniniame ir socialiniame gyvenime. Menkesnės neįgaliųjų išsilavinimo galimybės lemia menkesnes ir jų įsidarbinimo galimybes arba nulemia galimybes dirbti mažiau apmokamą darbą, kas sąlygoja aukštą neįgaliųjų skurdo rizikos lygį ar socialinę atskirtį, kuris EUROBAROMETRO duomenimis 2019 m. buvo 39,9, kai žmonių be negalios skurdo ir socialinės atskirties rizikos lygis buvo 20,1. Lietuvos Respublikoje susiduriama su prieštaringu aplinkos pritaikymo neįgaliesiems teisiniu reglamentavimu, todėl kyla problemų dėl viešosios aplinkos bei gyvenamosios aplinkos prieinamumo neįgaliesiems. Dėl nepakankamos kontrolės, dalis pastatų, kurie atitiko statinio projekto įvertinimui, statinio projekto vykdymui, užbaigiamo statinio pritaikymui keliamus reikalavimus, net ir po šių vertinimo etapų ne visada yra tinkamai pritaikyti neįgaliųjų poreikiams.

Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija ir Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerija nėra tiesiogiai įpareigosotos rinkti duomenis ir vertinti visų viešųjų pastatų ir transporto objekto prieinamumą. Susisiekimo ministerija turi patikimus duomenis tik apie geležinkelių transporto ir infrastruktūros pritaikymą bei veiksmų planą dėl prieinamumo didinimo.

Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerijos (toliau - Informacinės visuomenės plėtros komitetas) interneto svetainių prieinamumo lygį vertina, tačiau mobiliųjų programų prieinamumo būklė neanalizuojama. 2019 m. buvo pritaikyta tik 3,4 proc. valstybės ir savivaldybių įstaigų interneto svetainių.

2020 m. rugsėjo 7 d. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės (toliau – VK) audito ataskaitoje Nr. VAE-9 pažymima, kad daugiau nei pusė (32) Lietuvos Respublikos savivaldybių neužtikrino, kad bent 30 proc. viešųjų pastatų, kuriuose teikiamos svarbios paslaugos, būtų pritaikyti neįgaliesiems. Daugiausia yra pritaikyta socialinių paslaugų centrų (61 proc.), mažiausiai – švietimo įstaigų (16 proc.). Lietuvos Respublikos teisės aktai neįpareigoja atitinkamų subjektų pritaikyti esamus pastatus neįgaliųjų poreikiams, jei jie nėra atnaujinami (modernizuojami), rekonstruojami ar remontuojami.

Prieinamumui didinti vykdomos priemonės neužtikrino visų viešųjų pastatų ir transporto, interneto svetainių ir mobiliųjų programų prieinamumo neįgaliesiems.

Siekiant užtikrinti neįgaliųjų galimybes dalyvauti valstybiniame, visuomenės, socialiniame gyvenime, įgyti išsilavinimą bei turėti darbą, taip mažinant neįgaliųjų skurdo ir socialinės atskirties riziką, būtina užtikrinti tinkamą teisinį reglamentavimą, reguliariai vykdyti aplinkos pritaikymo kontrolę ir stebėseną, vykdyti nuoseklų aplinkos pritaikymą, užtikrinti, kad prekės ir teikiamos paslaugos būtų pritaikytos neįgaliesiems.

Ypatingai daug dėmesio reikalaujanti sritis – aplinkos pritaikymas regėjimo negalią turintiems asmenims (tinkamai pažymėtos laiptų pakopos, aiškūs ir dideli šriftai pastatų vidaus erdvėse, pvz., kabinetų ar aptarnavimo langelių numeriai, kontrastinga ir iš aplinkos išsiskirianti klientų aptarnavimo vieta ir pan.), tinkamas Brailio rašto taikymas fizinėje aplinkoje.

Fizinės aplinkos prieinamumo užtikrinimas leis neįgaliesiems savarankiškai pasinaudoti fizine infrastruktūra, nebus reikalinga kito asmens pagalba, be to, neįgalieji galės savarankiškai patys priimti sprendimus pasinaudoti įvairiomis, jiems reikalingomis paslaugomis, kuriomis iki šiol negalėjo pasinaudoti dėl nepritaikytos fizinės infrastruktūros. Fizinės infrastruktūros pritaikymas sąlygos neįgaliųjų geresnes išsilavinimo ir įsidarbinimo galimybes.

Užtikrinus informacijos prieinamumą visiems neįgaliesiems, neįgalieji galės gauti paslaugas ir informaciją, palengvinančias jų kasdienį gyvenimą ir padedančias jiems naudotis savo teisėmis, visų pirma savo teise laisvai judėti ir gyventi. Tuo pačiu bus sudarytos sąlygos neįgaliajam lygiai su visais dalyvauti visuomenės gyvenime, užimtumo veiklose ir švietime. Atitinkamai bus mažinamas neįgaliųjų skurdo lygis, bei atotrūkis tarp skurdo rizikos lygio, kurį patiria asmenys neturintys negalios ir neįgalieji, tai sudarys sąlygas neįgaliųjų skurdo lygio mažėjimui lyginant su asmenimis neturinčiais negalios.

Įgyvendinama Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta 2021 – 2030 m. plėtros programos valdytojo Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos neįgaliesiems tinkamos aplinkos visose gyvenimo srityse plėtros programa leis gamintojams ir paslaugų teikėjams užtikrinti geresnę prekių ir paslaugų prieinamumą, kuris sudarys sąlygas didesniai neįgaliųjų savarankiškumui, jų dalyvavimui visuomeniniame gyvenime bei sumažins neįgaliesiems teikiamų priežiūros ir pagalbos paslaugų sąnaudas.

Informacijos sklaida ir viešinimas kels visuomenės informuotumą ir sąmoningumą, skatins jų motyvaciją pritaikant aplinka neįgaliesiems.

Problemos priežastys:

1. Neprieinama fizinė infrastruktūra (fizinė infrastruktūra suprantama kaip viešosios, rekreacinės, sporto, turizmo ir kitos erdvės, visuomeniniai statiniai ir gyvenamieji pastatai bei viešasis transportas ir viešojo transporto infrastruktūra)

Atliktų tyrimų¹ duomenimis, 2018 m. pritaikyta buvo tik 19 proc. apklaustų sveikatos (gydymo) įstaigų. Didžiąją dalį visų 65 pritaikytų sveikatos (gydymo) įstaigų sudaro ligoninės – 17 (22,7 proc. visų ligoninių), ambulatorijos – 16 (15,5 proc. bendro ambulatorijų skaičiaus), pirminės sveikatos priežiūros centrai (PSPC) – 13 (17,3 proc. viso PSPC skaičiaus).

2018 m. Neįgaliesiems laisvai judėti pastato viduje ir jo prieigose buvo pritaikyta 66,6 proc. socialinių paslaugų centrų, 32 proc. nevyriausybinių organizacijų, teikiančių socialinę pagalbą, 18,3 proc. socialinės paramos skyrių, 4,5 proc. seniūnijų. Kultūros įstaigų pritaikyta tik 16,6 proc.: 26 bibliotekos, 22 muziejai, 11 teatrų, 9 dvarai, 9 kino centrai, 7 kultūros centrai, 1 botanikos sodas. Švietimo valdymo informacinės sistemos

¹ 2017-2019 m. Neįgaliųjų reikalų departamento užsakymu atlikti tyrimai: 2017 m. Lietuvos žmonių su negalia sąjungos „Fizinės aplinkos pritaikymo neįgaliesiems valstybės ir savivaldybių sveikatos (gydymo) paskirties įstaigose vertinimo tyrimas“, 2018 m. Lietuvos žmonių su negalia aplinkos pritaikymo asociacijos „Socialinės paramos skyrių, socialinių paslaugų centrų, seniūnijų prieinamumo apklausos, įvertinant Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo efektyvumą Lietuvoje“, „Kultūros objektų (teatrų, kino centrų, muziejų ir kt.) ir turizmo objektų aplinkos prieinamumo vertinimas, įvertinant Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo efektyvumą Lietuvoje“, „Policijos komisariatų ir teismų aplinkos prieinamumo apklausos, įvertinant Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo efektyvumą Lietuvoje“ ir 2019 m. Lietuvos žmonių su negalia sąjungos: „Aukštųjų mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų fizinės aplinkos prieinamumo neįgaliesiems vertinimo tyrimas“.

duomenimis, 2020 m. mokiniams su fizine negalia (judantiems su vežimėliais) buvo visiškai pritaikyta 10 proc. mokyklų. Apie 60 proc. mokyklų yra iš dalies pritaikytos priimti mokinius su fizine negalia (judančius vežimėliais). Tik 3 mokyklos yra visiškai pritaikytos regos negalią turintiems žmonėms.

2020 m. iš 667 apklaustų ikimokyklinio ugdymo įstaigų, 5,1 proc. (34) yra pritaikytos vaikams su fizine negalia, judantiems neįgaliojo vežimėliu, o 2,1 proc. (14) – pritaikytos asmenims su regėjimo negalia (pažymėtos durys, laiptų pakopos, yra išpėjamieji paviršiai ir kiti pažymėti statinio elementai).

Aukštųjų mokyklų bei profesinio mokymo įstaigų kartu paėmus 2019 m. buvo pritaikyta tik apie 20 proc. (47): 76 proc. kolegijų, 67 proc. universitetų, 61 proc. profesinio mokymo centrų ir 25 proc. profesinių mokyklų. 2018 m. tik 13,5 proc. policijos komisariatų buvo visiškai pritaikyti neįgaliesiems savarankiškai judėti pastato viduje, 50 proc. turėjo automobilių statymo vietas neįgaliesiems, 47,3 proc. turi įrengtus ir neįgaliesiems visiškai pritaikytus pandusus arba keltuvus (liftus), 66,2 proc. durys yra visiškai pritaikytos neįgaliesiems, 43,2 proc. pritaikytas bent vienas sanitarinis mazgas.

Ypatingai sudėtinga situacija yra su pastatų vidaus erdvių pritaikymu regėjimo negalią turintiems asmenims (pažymėtos laiptų pakopos, kontrastingos durys, kontrastinga aptarnavimo vieta, pažymėtos stiklinės pertvaros, aiški ir pakankamai didelio šrifto informacinė sistema – kabinetų numeriai, aptarnavimo langelių numeriai; prastai matančių žmonių poreikiams nepritaikyta elektroninė eilių valdymo sistema). Pastatas įvertinamas kaip „pritaikytas neįgaliesiems“ paprastai orientuojantis į jo pritaikymą vežimėliu judantiems asmenims. Pvz., aukščiau minėto tyrimo išvados teigia, kad neįgaliesiems pritaikyta 17 ligoninių, tačiau tik 1 iš jų pritaikyta regėjimo negalią turintiems lankytojams.

2019 m. pabaigoje būsto pritaikymo eilėje laukė 885 neįgalieji, kiekvienais metais jų skaičius didėja (per paskutiniu 3 metus – 27 proc.). Lietuvos Respublikos savivaldybės (12), kuriose VK atliko auditą, nurodė, kad kiekvienais metais vis daugiau asmenų kreipiasi dėl būsto pritaikymo.

Daugiabučių pritaikymas riboto judumo asmenims nėra valstybės finansuojamos daugiabučių modernizavimo sistemos investicinė veikla, todėl renovacijos metu gyventojai laisva valia renkasi skirti (arba neskirti) savo lėšų daugiabučio pritaikymui riboto judumo asmenims. Lietuvos Respublikos teisės aktuose nėra įtvirtinta, kad priduoant daugiabutį po renovacijos turi būti įvertinta, ar renovuotas daugiabutis yra pritaikytas riboto judumo asmenims. VK atlikto audito „Neįgaliųjų socialinė integracija“ 2020 metais ataskaitoje (toliau – VK audito ataskaita) nurodoma, jog savivaldybėms pateikus informaciją apie viešojo susisiekimo transporto priemonių prieinamumą (savivaldybės valdomų transporto įmonių ar iš privačių vežėjų perkamų transporto paslaugų), apskaičiuota, kad tik 23 proc. (14) jų padidėjo transporto priemonių (autobusų ir troleibusų), pritaikytų asmenims su negalia, skaičius (2018/2019 m) ir pritaikytos priemonės sudarė 35 proc. Penkių didžiųjų miestų savivaldybių transporto priemonių pritaikymas sparčiai didėja ir siekia 56 proc., jose pritaikytų priemonių dalis svyruoja nuo 37 iki 93 proc.

Aukščiau minimų atliktų tyrimų duomenys ir išvados rodo, kad neįgaliųjų dalyvavimas darbo rinkoje, socialiniame, visuomeniniame, kultūriniame gyvenime yra ribojami, dėl daugumos fizinės infrastruktūros priemonių nepritaikymo. Šios problemos priežasties panaikinimas leis neįgaliesiems savarankiškai pasinaudoti fizine infrastruktūra, nebus reikalinga kito asmens pagalba, o taip pat neįgalieji galės savarankiškai patys priimti

sprendimus pasinaudoti įvairiomis, jiems reikalingomis paslaugomis, kuriomis iki šiol negalėjo pasinaudoti dėl nepritaikytos fizinės infrastruktūros. Fizinės infrastruktūros pritaikymas sąlygos neįgaliųjų geresnes įsidarbinimo ir išsilavinimo galimybes.

Atsižvelgiant į tai, kad virš 65 proc. neįgaliųjų susiduria su judumo problemomis, galime teigti, kad tiesioginiai naudos gavėjai – iki 153 tūkst. neįgaliųjų (2019 m. duomenimis, šalyje buvo 236 tūkst. neįgaliųjų). Atkreiptinas dėmesys, kad įvairių šaltinių duomenimis², nuo 5 proc. iki 10 proc. populiacijos bent kartą susiduria su judumo problemomis (tai gali būti laikinas nedarbingumas, tėvai, vežiojantys vaikus vežimėliuose, senatvė), galime teigti, kad sprendžiant problemas priežastis naudą gaus virš 500 tūkst. asmenų.

1.1. Netinkamas teisinis reglamentavimas fizinės infrastruktūros prieinamumui ir pritaikymui neįgaliesiems, nes:

- 1.1.1.** Lietuvos Respublikos teisės aktai neįpareigoja atitinkamų subjektų pritaikyti esamų pastatų neįgaliųjų poreikiams, jei nėra poreikio renovuoti ar remontuoti pastato. Lietuvos Respublikos statybų įstatymas įpareigoja atitinkamus subjektus pritaikyti pastatus neįgaliųjų poreikiams remonto ar renovacijos metu tik pertvarkomose statinio dalyse. Nėra įgalios institucijos kontroliuoti pastatų ir aplinkos atitikimą reikalavimams dėl statinių prieinamumo. Nėra numatyta sankcijų dėl statinių prieinamumo reikalavimų nesilaikymo ar prieinamumo panaikinimo. Nėra patvirtinto veiksmų plano, skirto statinių pritaikymui didinti;
- 1.1.2.** Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas neįpareigoja perkančiųjų organizacijų perkant statybos projektų rengimo paslaugas projektuoti statinius pagal universalų dizaino reikalavimus;
- 1.1.3.** savivaldybėms nėra reikalavimo įsigyjant naujas transporto priemones ir perkant transporto paslaugas iš privačių vežėjų nurodyti reikalavimus dėl šių priemonių prieinamumo. Reikalavimai dėl prieinamumo atitikties universalų dizaino principams yra apibrėžti tik ministerijos vykdomose Europos Sąjungos investicijomis finansuojamose priemonėse³. Gerosios praktikos vadove⁴ nurodytos tik rekomendacijos dėl transporto pritaikymo. Mažiau nei pusė savivaldybių (28), įsigydamos naujas transporto priemones ir pirkdamos paslaugas techninėje specifikacijoje, nurodė kriterijus dėl transporto priemonių prieinamumo, tačiau, nesant standartizuotų reikalavimų, jie skiriasi, todėl pritaikymo lygis gali skirtis. Nė viena savivaldybė techninių reikalavimų nederino su neįgaliesiems atstovaujančiomis organizacijomis;
- 1.1.4.** nėra Lietuvos Respublikos teisės aktais nustatyto reikalavimo privalomai pritaikyti miesto ar tarpmiestinio transporto stotis ir stoteles (išskyrus I kategorijos autobusų stotis ir išskyrus nustatytus reikalavimus remontuojamoms stotims ar stotelėms).

1.2. Netinkamai vykdoma fizinės infrastruktūros pritaikymo neįgaliesiems stebėseną ir kontrolė neskatina fizinės infrastruktūros pritaikymo ir (ar) pritaikytų pastatų prieinamumo išlaikymo, nes:

² Eurobarometro ataskaita „Percentage distribution of duration of disability (in years) since onset, by cause of disability and sex“, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/hlth_db_emduca/default/table?lang=en

³ Įrengta bent 1 vieta neįgaliesiems/specialiųjų poreikių turintiems žmonėms su vežimėliu (su tvirtinimo diržais, bėgeliais ar kita vežimėlio tvirtinimo įranga), vairuotojo informavimo apie išlipimą mygtukai ir specialiu piktografiniu žymėjimu, įlaipinimas/įvažiavimas ir išlaipinimas/išvažiavimas turi būti numatytas per šonines (ne galines) duris ir kt.).

⁴ Specialiųjų poreikių turinčių žmonių susisiekimo gerinimo Lietuvos Respublikoje gerosios praktikos vadovas, patvirtintas Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro 2013 m. liepos 23 d. įsakymu Nr. 3-403 „Dėl Specialiųjų poreikių turinčių žmonių susisiekimo Lietuvos Respublikoje gerosios praktikos vadovo patvirtinimo“..

- 1.2.1.** pritaikius statinius ir užbaigus statybą, ne visais atvejais išlaikomas jų prieinamumas neįgaliesiems per visą statinio naudojimo laikotarpį. Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatyta, kad savivaldybių administracijos atlieka statinių naudojimo priežiūrą, tačiau kontroliuojančiųjų institucijų funkcijos dėl neįgaliųjų skirtų elementų prieinamumo išlaikymo priežiūros nėra tiksliai nustatytos. VK audito ataskaitoje pažymima, kad visos (60) savivaldybės nurodė, kad statinių naudojimo priežiūrą atlieka bendraja tvarka, atskirai prieinamumo išlaikymo neįgaliesiems nevertina;
- 1.2.2.** Lietuvos transporto saugos administracija (toliau – administracija) atsakinga už trijų Europos Sąjungos reglamentų⁵, susijusių su keleivių teisėmis keliaujant oro, jūrų ir vidaus vandenų maršrutais, miesto ir tolimojo susisiekimo autobusų transportu, įgyvendinimu. Dėl prievolės nebuvimo, administracija nėra atlikusi vertinimo, ar 2011 m. vasario 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (ES) Nr. 181/2011 dėl miesto ir tolimojo susisiekimo autobusų transporto keleivių teisių, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 numatytos nuostatos yra įgyvendinamos ir užtikrinamos neįgaliųjų ir riboto judumo asmenų teisės naudotis transporto paslaugomis, gauti pagalbą stotyse ir autobusuose. Lietuvos Respublikoje yra devynios pirmos kategorijos autobusų stotys, kurios yra įpareigosios teikti pagalbą neįgaliesiems ir riboto judumo asmenims ir turi būti pritaikytos⁶, tačiau administracija įvertino tik Kauno autobusų stotį, nes joje atlikti rekonstravimo darbai ir pretenduota pereiti į pirmos kategorijos stočių lygį;
- 1.2.3.** nei ministerijos, nei savivaldybės tiesiogiai neįpareigosios rinkti duomenis ir vertinti visos viešosios fizinės infrastruktūros - statinių, transporto ir jo infrastruktūros prieinamumo;
- 1.2.4.** VK audito ataskaitoje pažymima, kad 77 proc. (46) savivaldybių nurodė, kad neatlieka reguliarios pastatų prieinamumo stebėsenos. Savivaldybės, kurios vykdo stebėseną, taiko skirtingus metodus (pvz., atlieka techninę priežiūrą, apklausas ir pan.). Apie pusė (6) ministerijų nurodė, kad nedisponuoja informacija apie savo reguliavimo srities pastatų pritaikymą neįgaliesiems, kitos – informaciją turi arba tik dalį jos, tačiau ji nėra sistemiskai renkama, išskyrus Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministeriją;
- 1.2.5.** VK audito ataskaitos duomenimis, transporto infrastruktūros prieinamumą turėjo pagerinti nuo 2017 m. 20-ies savivaldybių rengiami darnaus judumo planai ir juose numatytos priemonės (91), tačiau 35 proc. priemonių (32) nepradėtos įgyvendinti (VK audito ataskaitoje nėra nurodytos neįgyvendinimo priežastys), o 43 proc. (39) vis dar vykdomos. Nustatyta, kad 6 (iš 20) savivaldybės atliko infrastruktūros ir viešojo transporto sistemos pritaikymo specialiųjų poreikių turintiems žmonėms analizę ne pagal visus reikalavimus, nustatytus gairių⁷ 18.3 papunktyje (pvz.: neatliko taktilinių paviršių ir taktilinės įrangos / įrenginių ir Brailio raštu pateikiamos informacijos poreikio analizės, garsinės ar vaizdinės informacijos poreikio analizės). Pastebima, kad savivaldybės, kurios nerengia darnaus judumo planų, transporto infrastruktūros pritaikymo specialiųjų poreikių turintiems asmenims vertinimo nėra atlikusios;

⁵ Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1107/2006 dėl neįgalių asmenų ir ribotos judėsenos asmenų teisių keliaujant oru

Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1177/2010 dėl jūrų ir vidaus vandenų maršrutais vykstančių keleivių teisių

Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas dėl miesto ir tolimojo susisiekimo autobusų transporto keleivių teisių, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 2006/2004

⁶ Autobusų stočių veiklos nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro 2003 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 3-734 „Dėl Autobusų stočių veiklos nuostatų patvirtinimo“.

⁷ Darnaus judumo mieste planų rengimo gairės, patvirtintos Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro 2015 m. kovo 15 d. įsakymu Nr. 3-108 (1.5 E) „Dėl patvirtintos Darnaus judumo mieste planų rengimo gairių patvirtinimo“

- 1.2.6.** nėra stebimi ir registruojami pritaikyti objektai, tam, kad galima būtų identifikuoti paslaugų, teikiamų šiose objektuose paklausą (riboto judumo ir kitų poreikių asmenis) ir pasiūlyti naudotis pritaikyta infrastruktūra (potencialius naudotojus nukreipti pas paslaugas teikiančius objektų savininkus).
- 1.3. Neįgaliųjų poreikiams nepritaikytų svarbų (valstybės ir savivaldybių institucijų) pastatų pritaikymo veiksmų planų trūkumas lemia, kad 2020 m. buvo pritaikyta tik 28 proc. svarbių pastatų , nes:**
- 1.3.1.** VK audito metu, įvertinus visų ministerijų pateiktą informaciją apie vykdomus projektus ir priemones dėl pastatų prieinamumo per paskutinius 3 metus, nustatyta, kad pusė (7 iš 14) ministerijų vykdė priemones, tačiau projektus specialioms asmenų su negalia poreikiams vykdė tik 4 (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija ir Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija), Švietimo, mokslo ir sporto ministerija – tik keturių švietimo įstaigų atnaujinimo (modernizavimo) darbus, o Lietuvos Respublikos finansų ministerija ir Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija nurodė, kad atlikti pavieniai darbai (pvz.: pritaikytos sanitarinės patalpos, įrengtas keltuvas). Kitose ministerijose pastatų ar patalpų pritaikymas asmenų su negalia poreikiams atliekamas vykdant pastatų ar patalpų atnaujinimo (modernizavimo), rekonstravimo ar remonto darbus;
- 1.3.2.** 15 proc. (9) VK apklaustų savivaldybių nurodė, kad nevykdė patalpų pritaikymo priemonių, kitos vykdydamos pastatų atnaujinimo darbus pritaiko ir neįgaliesiems, remdamosi STR 2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“ reikalavimais. Pagal savivaldybių pateiktą informaciją, pavienėse patalpose vykdomi fragmentiniai pritaikymo darbai (pvz., įrengti pandusai, keltuvai, pritaikytos sanitarinės patalpos) ir užtikrinamas tik dalinis prieinamumas (pvz., patekti į pastatą yra galimybė, o pastate judėti tarp aukštų – ne). Tik 15 proc. (9) yra nusimačiusios prioritetinius pastatus, kuriuos planuojama pritaikyti pirmiausiai;
- 1.3.3.** Nacionalinėje neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2020 m. programoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 21 d. nutarimu Nr. 1408 „Dėl Nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2020 metų programos patvirtinimo“, siekiama, kad 2020 m. pritaikytų viešųjų statinių ir objektų dalis sudarytų 30 proc., tačiau, savivaldybių pateiktais duomenimis, daugiau nei pusė (32) jų neužtikrino, kad bent 30 proc. nuosavybės teise valdomų pastatų, kuriuose teikiamos asmenims svarbios paslaugos (seniūnijos, socialinių paslaugų centrai, švietimo, sveikatos ir kultūros įstaigos), būtų pritaikyti. Nustatyta, kad pritaikytųjų dalis skiriasi ir pagal savivaldybes ir pagal skirtingas paslaugas teikiančias įstaigas. Daugiausia pritaikyta socialinių paslaugų centrų (61 proc.), mažiausiai – švietimo įstaigų (16 proc.). Tikėtina, jog tai sąlygojo šių įstaigų specifika (socialinių paslaugų centruose teikiamos paslaugos neįgaliesiems ir kitiems riboto judumo asmenims) bei išankstinės nuostatos, kad neįgaliesiems mokytis geriau namuose ar specialiosiose mokyklose, bei aplaidus savivaldybių dėmesys švietimui.
- 2. Nepritaikyta informacinė infrastruktūra ir informacija:**
- Informacijos prieinamumas aktualus visai visuomenei, tačiau tam tikrai visuomenės daliai informacija neprieinama arba prieinama iš dalies. Galimybė gauti informaciją, kaip apibrėžta Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos (toliau – JTNTK) 21 straipsnyje, bei JTNTK 2 straipsnyje apibrėžiama, kad bendravimas – kalbų, tekstų, Brailio rašto, taktilinio bendravimo, stambių rašmenų, prieinamų multimedijos priemonių, taip pat

rašytinės medžiagos, garsinių priemonių naudojimas, paprastos kalbos vartojimas, skaitovų paslaugos, taip pat patobulintų ir alternatyvių bendravimo būdų, priemonių ir formų naudojimas, įskaitant prieinamas informacijos ir ryšių technologijas; o kalba - kalba – šnekamoji ir gestų kalba, taip pat kitos ne šnekamosios kalbos formos, yra svarbios prieinamumo sudedamosios dalys. Dėl sparčių ir nuolatinių pokyčių informacinių technologijų ir ryšių sektoriuose keičiasi žmonių bendravimo, verslo plėtojimo, naudojimosi prekėmis, paslaugomis ir informacija bei apskritai komunikacijos būdas, todėl yra labai svarbu, kad visi žmonės naudotųsi technologijų pažanga ir, kad nei vienas nebūtų paliktas nuošalyje, įskaitant asmenis su kompleksine negalia ir sudėtingais poreikiais. Šiuo metu daugelis neįgaliųjų vis dar praktiškai neturi galimybės naudotis informacija ir ryšiais, todėl yra būtina skirti dėmesio tinkamiems ir alternatyviems komunikacijos būdams, priemonėms ir formoms, sąlygoms naudotis spausdintu žodžiu ir autorių teisių klausimams. Atsižvelgiant į tai, regos, klausos ir intelekto negalią turintiems asmenims reikalingi alternatyvūs informacijos pateikimo būdai. Tyrimas⁸ išryškino priešpriešas tarp vartotojų ir gamintojų - kad vartotojai, nepriklausomai nuo negalios tipo ir funkcinų galimybių, informacijos apie paslaugas ir gaminius ieško internete, o kai kurie paslaugų teikėjų ir gaminių gamintojų grupės dalyviai įsitikinę, kad neįgalieji ir vyresnio amžiaus asmenys neturi gebėjimų naudotis informacinėmis technologijomis, todėl kaip pagrindinę informacijos teikimo priemonę paslaugų teikėjai naudoja paslaugų ir gaminių pristatymus ir prezentacijas per neįgaliųjų ir (ar) vyresnio amžiaus asmenų bendruomenių susibūrimus. Sociologai pastebi⁹, kad bene didžiausią skaitmeninę atskirtį patiria būtent žmonės su negalia ir tai dar labiau menkina jų galimybes įsitraukti į visuomeninį gyvenimą, darbo rinką, siekti išsilavinimo, dalyvauti viešojo valdymo procesuose. Visuomeninis transliuotojas subtitruoja arba verčia į gestų kalbą laidas ir filmus, tačiau atsižvelgiant į tai, kad lietuvių gestų kalba yra pripažinta kurčiųjų gimtąja kalba, pritaikymas žmonėms su klausos negalia yra nedidelis (13,79 proc. viso transliacijų laiko), ypač lyginant su kitomis šalimis (Naujoji Zelandija – 98 proc., Latvijos Respublika – 25 proc., Lenkijos Respublika – 50 proc.). Vienintelis teatras Lietuvos Respublikoje, turintis garsiniam komentavimui reikalingą įrangą yra Kauno nacionalinis dramos teatras (2018 m. rengiant jau 7-ąjį spektaklį su garsiniu vaizdavimu tame pačiame teatre, paklausa buvo išaugusi iki 450 žmonių su regos negalia, kuriems nebeužteko vieno spektaklio ir jis yra rodomas du kartus). Tyrimo¹⁰ duomenimis, daugiau kaip 65 proc. neįgaliųjų nori lankytis kino teatruose, nes nori leisti laisvalaikį su draugais arba šeimos nariais (65,2 proc.), nori dalyvauti visuomenės gyvenime (33 proc.), domisi profesionaliuoju menu (20,7 proc.). Tačiau net 33 proc. respondentų teigia, jog nesilanko dažniau dėl kino filmų nepritaikymo. Lietuvos aklųjų biblioteka yra pagrindinė pritaikyto formato leidinių rengėja Lietuvos Respublikoje, kasmet pritaikanti daugiau kaip 500 pavadinimų leidinių, skirtų asmenims, negalintiems skaityti įprasto spausdinto teksto, tai sudaro tik 15 proc. visos Lietuvos Respublikos metinės leidybos produkcijos. Didžiąją dalį šių leidinių įgarsina profesionalūs diktoriai, dėl šios priežasties leidinių parengimo procesas yra brangus ir išsitiesiantis laike, būtina jį efektyvinti taikant šiuolaikinėmis technologijomis grindžiamą sintezatorių. Kita problema, su kuria susiduria asmenys, negalintys skaityti įprasto spausdinto teksto – priegos prie pritaikyto formato dokumentų fragmentiškumas: dažnai pritaikyto formato leidiniai rengiami įgyvendinant pavienius projektus,

8 2019 m. Neįgaliųjų reikalų departamento užsakymu atliktas kokybinis tyrimas „Paslaugų prieinamumo ir gaminių tinkamumo visiems Lietuvoje gyvenantiems vartotojams kuo platesniu mastu analizė“

9 Jolita Viluckienė, „Negalią turinčių IT vartotojų skaitmeninė atskirtis kaip socialinės nelygybės forma“, Filosofija. Sociologija, t. 26, nr. 4, 2015, p. 314 – 321.

10 Kultūros paslaugų prieinamumo žmonėms su negalia didinimas: esamos situacijos analizė, 2018

kuriais siekiama trumpalaikių tikslų, tiksliniai vartotojai turi ieškoti jų rezultatų skirtingose interneto svetainėse, ne visuomet užtikrinamas šių rezultatų prieinamumas pasibaigus projektams. Lietuvos aklųjų biblioteka 2012 metais sukūrė virtualią biblioteką ELVIS (elvis.labiblioteka.lt), kurioje šiuo metu yra daugiau kaip 13 tūkst. pavadinimų pritaikyto formato dokumentų: garsinių knygų ir periodinių leidinių, skaitmeninių daugiafunkcinių ir elektroninio Brailio knygų, kino filmų garsinio vaizdavimo aprašų ir garsinių spektaklių. Siekiant suteikti gyventojams patogią vieno langelio principu realizuotą prieigą prie visų tipų ir formatų pritaikytų leidinių būtina plėtoti šią virtualią platformą kaip nacionalinę žmonių, negalinčių skaityti įprasto spausdinto teksto, aprūpinimo informacija infrastruktūrą.

Pasigendama tiek skaitmeninės, tiek įprasto formato informacijos pateikimo lengvai supranta kalba (angl. *Easy-to-Read language*), kuri padidintų informacijos suvokimą teksto suvokimų ar intelekto sutrikimų turintiems neįgaliesiems. Kadangi informacijos neįgaliesiems prieinamais formatais teikiama labai mažai, todėl akivaizdu, kad daugumos negalią turinčių asmenų komunikacijos poreikis nepatenkinamas. Todėl labai svarbu yra remti informacijos teikimą neįgaliesiems, jų mokymosi galimybes ir apsaugos priemones prieinamomis komunikacijos priemonėmis, būdais ir formomis, siekiant saugiai ir atsakingai naudoti naujas informacijos ir ryšių technologijas ir išvengti jų žalingo šalutinio poveikio. Toks šalutinis poveikis, be kita ko, apima priekabiavimą elektroninėje erdvėje, sukčiavimą ir seksualinę prievartą ar išnaudojimą per socialinių tinklų svetaines, ypač vaikų ir neįgalių asmenų atžvilgiu.

Užtikrinus informacijos prieinamumą visiems neįgaliesiems, neįgalieji galės gauti paslaugas ir informaciją, palengvinančias jų kasdienį gyvenimą ir padedančias jiems naudotis savo teisėmis, visų pirma savo teise laisvai judėti ir gyventi. Tuo pačiu bus sudarytos sąlygos neįgaliajam lygiai su visais dalyvauti visuomenės gyvenime, užimtumo veiklose ir švietime. Atitinkamai, bus mažinamas neįgaliųjų skurdo lygis, bei atotrūkis tarp skurdo rizikos lygio, kurį patiria asmenys neturintys negalios ir neįgalieji, o tai sudarys sąlygas neįgaliųjų skurdo lygio mažėjimui lyginant su asmenimis neturinčiais negalios.

Atsižvelgiant į tai, kad iki 15 proc. neįgaliųjų reikalingas informacinės infrastruktūros ar informacijos pritaikymas, darome prielaidą, kad tiesioginiai naudos gavėjai – virš 35 tūkst. neįgaliųjų. Lietuvos negalios organizacijų forumo ir Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos „Viltis“ teigimu, informacijos prieinamumas yra aktualus iki 15 proc. populiacijos (neįgalieji, migrantai, pabėgėliai, tautinės mažumos, senyvo amžiaus žmonės, dislektikai ir kt.), galime teigti, kad sprendžiant problemos priežastis naudą gaus virš 420 tūkst. asmenų. 2019 m. duomenimis, Lietuvos Respublikoje 2019 m. buvo 19 655 ne lietuvių imigrantų, 738 asmenims suteiktas prieglobstis (Europos migracijos tinklo duomenys). 2011 m. surašymo duomenimis, Lietuvos Respublikoje gyveno 14,7 proc. (482 115) kitų tautybių (ne lietuvių), šalies gyventojų. Nors Lietuvos Respublikoje nebuvo atliktas tyrimas, kurio metu būtų gauti skaičiai, Sveikatos apsaugos ministerijos spaudos tarnybos teigimu, disleksiją turi 10 – 15 proc. pasaulio gyventojų. Higienos instituto duomenimis 2020 m. Lietuvoje daugiau kaip 450 tūkst. gyventojų dėl įvairių priežasčių – sensorinių, fizinių, funkcinų ar kompleksinių ypatumų – negalėjo skaityti įprasto spausdinto teksto.

2.1.netinkamas teisinis reglamentavimas, nes nėra tiesioginio visoms be išimties viešasias ir administracines paslaugas, informaciją teikiančioms ir (ar) internetine prekyba užsiimančioms įstaigoms įpareigojimo, kad jų interneto svetainės būtų prieinamos neįgaliesiems. Bendrųjų reikalavimų valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų interneto svetainėms ir mobiliosioms programoms aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 18 d. nutarimu Nr. 480 „Dėl Bendrųjų reikalavimų valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų interneto svetainėms ir mobiliosioms programoms aprašo patvirtinimo“ (toliau – Aprašas) 36 punktą nustato, kad įstaigų interneto svetainės ir mobiliosios programos, įskaitant jose teikiamas elektronines viešasias ir administracines paslaugas, taip pat kitos įstaigų valdomos interneto svetainės ar mobiliosios programos, jeigu jose pateikiama tikslinėms grupėms aktuali informacija, privalo būti prieinamos siekiant užtikrinti, kad jos būtų suvokiamos (informacija turi būti pasiekiamą naudotojams priimtinais būdais), valdomos (internetu svetainė ar mobilioji programa neturi reikalauti iš naudotojo veiksmų, kurių jis negali atlikti), suprantamos (informacija arba veiksmas negali viršyti naudotojo suvokimo galimybių) ir tvarios (vystantis technologijoms interneto svetainė ar mobilioji programa turi išlikti pasiekiamą)“. Vis dėl to, Aprašo 41 punkte nustatyta išimtis, kad įstaigos, išskyrus įstaigas, kurių tikslinė grupė – neįgalieji, gali nesilaikyti Aprašo 36 punkto reikalavimų, jeigu šių reikalavimų laikymasis įstaigai sudarytų neproporcingą našą.

2.1.1. nenustatyti aiškūs kriterijai, kuomet įstaiga yra atleidžiama nuo pareigos pritaikyti savo informacinę aplinką neįgaliesiems dėl neproporcingos naštos. Aprašo 42 straipsnis nustato sąlygas, kad įstaiga, vertindama, ar Aprašo 36 punkto reikalavimų laikymasis sudarytų neproporcingą našą, atsižvelgia į finansinius, materialinius ir žmogiškuosius išteklius, įstaigos veiklos tikslą bei įstaigos numatomas išlaidas ir numatomą naudą tikslinėms grupėms, į įstaigos interneto svetainės ar mobiliosios programos naudojimo dažnumą ir trukmę, tačiau nėra įvardinta, kada tiksliai ši našta atsiranda, todėl įstaigoms palikta interpretacijos laisvė;

2.1.2. nenumatytos sankcijos dėl pastebėtų įstaigų interneto svetainių trūkumų nepašalinimo. Informacinės visuomenės plėtros komitetas kasmet atlieka įstaigų interneto svetainių turinio analizę ir teikia išvadą dėl įstaigų interneto svetainių būklės ir pasiūlymus dėl jų tobulinimo. 2019 m. testuojant interneto svetainių atitiktį neįgaliųjų poreikiams, buvo nustatyta, kad AA lygį¹¹ atitinka 42 interneto svetainės ir tai sudaro tik 3,78 proc. visų vertintų interneto svetainių. Galima teigti, kad įstaigose nėra kreipiamas reikiamas dėmesys į neįgaliųjų teisę gauti prieinamą informaciją. Taip pat nėra duomenų, ar Komitetas kreipėsi į interneto svetainių, kurios neatitinka neįgaliųjų poreikius, reikalaujamas pašalinti trūkumus. Pažymėtina, kad Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerijos direktoriaus 2019 m. liepos 3 d. įsakyme Nr. T-66 „Dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų interneto svetainių ir mobiliųjų programų stebėsenos atlikimo“ nėra numatyta sankcijų už trūkumų nepašalinimą. VK ataskaitoje teigiama, jog siekiant įgyvendinti 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2016/2102 dėl viešojo sektoriaus institucijų interneto svetainių ir mobiliųjų programų prieinamumo, reikalavimus ir sudaryti lygias galimybes

¹¹ Pasaulinio saityno konsorciūmo (angl. World Wide Web Consortium) sukurtas standartas pagal 4 prieinamumo principus, kurie nurodyti ir 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje (ES) 2016/2102 dėl viešojo sektoriaus institucijų interneto svetainių ir mobiliųjų programų prieinamumo. Kiekvienam iš šių principų yra priskirtos gairės, kurių iš viso yra 12. Kiekviena gairė turi savo sėkmės kriterijus, kurie priskiriami skirtingiems atitikties lygiams – A (žemiausias), AA (vidutinis) ir AAA (aukščiausias)

interneto svetainėse ir mobiliosiose programose teikiama informacija ir paslaugomis naudotis asmenims, turintiems skirtingus poreikius, turi veikti informacijos ir metodinės pagalbos sistema, tinkamai atliekamas interneto svetainių ir mobiliųjų programų vertinimas ir kontrolė.

- 2.1.3.** nėra patvirtintų metodikų dėl „lengvai skaitomo“ teksto kūrimo, reikalavimų tokiam tekstui, tokio formato informacijos talpinimo apimčių „Lengvai skaitomas“ tekstas būtų itin reikalingas asmenims, patiriantiems teksto suvokimų sunkumus, tarp kurių didžiausia grupė yra asmenys su intelekto sutrikimais. Nors yra reikalavimai (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse, Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme, Lietuvos Respublikos rinkimų įstatyme) apie suprantamą informacijos pateikimą, tačiau galimybė naudotis saviraiškos laisve ir laisve reikšti savo nuomonę, įskaitant laisvę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir idėjas lygiai su kitais asmenimis, visomis pasirinktomis bendravimo priemonėmis, apibrėžtomis JTNTK 2 straipsnyje, negali pasinaudoti asmenys, turintys intelekto negalią, dėl jiems nepritaiktos informacijos ir leidinių bei publikacijų lengvai skaitoma kalba trūkumo;
- 2.1.4.** nors 2019 metais pavirtintas Brailio rašto taikymo standartas „Prieinamas dizainas. Brailio rašto naudojimas ant ženklų, įrangos ir prietaisų (ISO 17049:2013)“¹² ir nacionalinis jo priedas „Brailio rašto naudojimas Lietuvoje“ (literatūrinio Brailio, matematikos, fizikos, chemijos, kompiuterinio Brailio, muzikinio Brailio, šachmatų bei šaškių Brailio raštu užrašomi ženklai), tačiau Brailio raštu leidinius ir viešą informaciją leidžiantys viešosios informacijos rengėjai neįgyvendina minėto standarto nuostatų, nėra paskirta už standarto įgyvendinimo priežiūrą atsakinga institucija;
- 2.1.5.** Nacionaliniuose neįgaliųjų socialinės integracijos programos įgyvendinimo veiksmų planuose dauguma priemonių būdavo ir yra orientuotos tik asmenims su regėjimo arba klausos negalia. Todėl manytina, kad teisinis reglamentavimas dėl informacijos prieinamumo Lietuvoje yra nepakankamas ir nėra atsižvelgiama į skirtingas negalias (regos, klausos, intelekto sutrikimų, turinčių disleksiją, sutrikusios judėsenos) turinčių asmenų poreikius ir teisę gauti informaciją. Taip pat susiduriama su tam tikrų sutrikimų, dėl kurių asmenys negali skaityti įprasto spausdinto teksto, (pvz., disleksija) diagnozavimo problemomis, netgi pasaulyje pripažintas terminas „disleksija“ Lietuvoje nevertinamas, paprastai diagnozuojami skaitymo ir rašymo sutrikimai, dėl ko asmenys ne visuomet gali gauti jiems reikalingos pagalbos.
- 2.1.6.** Nėra prievolės įpareigojančios Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ar Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis finansuojamų interneto svetainių, skaitmeninio, audiovizualinio turinio kūrėjus pritaikyti kuriamą turinį neįgaliųjų poreikiams. Nors, Komiteto teigimu, ir yra numatytos atitinkamos atgrasomosios sankcijos ir įgyvendinimo mechanizmai ir būtų sustabdomas Europos Sąjungos fondų finansavimas interneto svetainėms, filmams, mobiliosioms programėlėms, audiovizualiniam turiniui ir kt., kurie nėra prieinami, tačiau gilinantis į projektų finansavimo sąlygų aprašus, pastebima, kad juose patvirtinti projektams taikomi reikalavimai nediskriminuoti asmenų dėl negalios yra pernelyg bendro pobūdžio. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog tai yra tik draudimas nediskriminuoti, o pagal galiojančius Lietuvos Respublikos teisės aktus informacijos pritaikymas (nepritaikymas) neįgaliesiems nėra laikoma diskriminacija. Viešųjų pirkimų įstatymo 2 straipsnio 34 dalyje nustatyta, kad techninėje specifikacijoje turi būti įtraukti duomenys apie tinkamumo visiems naudotojams reikalavimus (taip pat galimybę naudotis neįgaliesiems) ir jų atitikties įvertinimas

¹² Lietuvos standartizacijos departamento 2019 m. rugsėjo 30 d. išleistas Lietuvos standarto ISO 17049:2013 nacionalinis priedas „Prieinamas dizainas. Brailio rašto naudojimas ant ženklų, įrangos ir prietaisų“

nustatyta tvarka, tačiau dažniausiai šis reikalavimas traktuojamas kaip rekomendacinio pobūdžio ir į technines specifikacijas nėra įtraukiamas - pasigendama garsinio vaizdavimo neregiam, titravimo klausos negalią turintiems asmenims, tinkamo Brailio rašto standarto taikymo.

2.1.7. Visuomenei reikšmingos, aktualios viešosios informacijos prieinamumas klausos ar regos negalią turintiems asmenims nepatiria esminių teigiamų pokyčių ir komerciniame audiovizualinės žiniasklaidos sektoriuje. 2018 m. lapkričio 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje (ES) 2018/1808, kuria, atsižvelgiant į kintančias rinkos realijas, iš dalies keičiama Direktyva 2010/13/ES dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų tam tikrų nuostatų, susijusių su audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų teikimu, derinimo (Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva), 7 straipsnyje valstybėms narėms numatyta pareiga užtikrinti, kad jų jurisdikcijai priklausančių žiniasklaidos paslaugų teikėjų paslaugos, taikant proporcingas priemones, būtų nuolat ir palaipsniui daromos labiau prieinamos neįgaliesiems, tačiau nėra nustatytos nei sąlygos, nei konkretūs terminai iki kada šios priemonės privalo tapti prieinamos neįgaliesiems, o sąvoka „palaipsniui“ yra neapibrėžta bei neįpareigojanti.

2.2. Valstybės institucijų ir įstaigų interneto svetainių ir mobiliųjų programų situacijos stebėsenos rezultatai nedidina informacijos prieinamumo negalią turintiems asmenims, nes:

2.2.1. trūksta informavimo priemonių, su konkrečiomis metodinėmis rekomendacijomis dėl valstybės institucijų ir įstaigų interneto svetainių prieinamumo didinimo neįgaliesiems. Kiekvienais metais atliekamas valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų interneto svetainių atitikimo Aprašui vertinimas. 2020 m. atliekant vertinimą buvo nustatytos 1090 įstaigų interneto svetainės (2019 m. - 1110, 2018 m. - 1098, 2017 m. - 1393, 2015 m. – 1198, 2014 m. – 1230), kurioms taikomos Aprašo nuostatos. Apie vertinimo metu nustatytus valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų interneto svetainių trūkumus informuojamos minėtos įstaigos, joms teikiamos metodinės rekomendacijos ir konsultacijos dėl atitinkamų interneto svetainių tobulinimo. Tačiau informavimo priemonių trūksta, o metodinės konsultacijos teikiamos tik kitų reikalavimų, kuriuos nustato Aprašas, kontekste;

2.2.2. nėra išsamių stebėsenos rezultatų dėl interneto svetainių ir mobiliųjų programų atitikties neįgaliųjų poreikiams. Pagal 2018 m. spalio 11 d. Komisijos įgyvendinimo sprendimą (ES) 2018/1524, kuriuo pagal Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą (ES) 2016/2102 dėl viešojo sektoriaus institucijų interneto svetainių ir mobiliųjų programų prieinamumo nustatoma stebėsenos metodika ir valstybių narių ataskaitų teikimo tvarka (pranešta dokumentu Nr. C(2018) 6560), pirmasis stebėsenos laikotarpis apima laikotarpį nuo 2020 m. sausio iki 2021 m. gruodžio mėn. Tad išsamūs stebėsenos rezultatai kol kas nežinomi, o į stebėsenos imtį patenka tik maža dalis valstybės ir savivaldybių institucijų interneto svetainių (apie 130 įstaigų interneto svetainių);

2.2.3. nevykdoma mobiliųjų programų būklės analizė. Mobiliųjų programų būklės analizę pirmą kartą planuojama atlikti tik nuo 2021 m. birželio mėn., kai įsigalios reikalavimas užtikrinti prieinamumą¹³. Nors mobiliosios programos yra labai svarbios asmenims su negalia greitai ir lengvai pasiekti dominančią informaciją ar gauti reikiamas paslaugas, tačiau prieinamumo lygis nežinomas;

¹³ 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/2012 dėl viešojo sektoriaus institucijų interneto svetainių ir mobiliųjų programų prieinamumo, 12 str.

- 2.2.4.** nėra parengto ilgalaikio plano dėl Lietuvos radijo ir televizijos programų pritaikymo klausos ir regos negalią turintiems asmenims, kuris užtikrintų stebėseną ir ilgalaikį progresą. Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos duomenimis, 2019 m. titruotų televizijos programų, filmų, rodomų per LRT programas, transliacijų laiko santykis su visu transliacijos **laiku buvo 9,67 proc., taigi, nepasiektas net penktadalis Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo Nr. I-1571 5 straipsnio pakeitimo įstatymu Nr. XIII-2008 (toliau – Įstatymas Nr. XIII-2008) įtvirtintos transliacijų dalies, kuri turi būti subtitruota ir pritaikyta** (ne mažiau kaip 50 procentų viso mėnesio transliavimo laiko). Į gestų kalbą verstų televizijos informacinių ir kitų programų transliacijų laikas 721 val.; santykis su visu transliacijos laiku **4,12 procentų** (turi būti ne mažiau kaip **20 proc.** viso mėnesio transliavimo laiko). Vadovaujantis Įstatymo Nr. XIII-2008 nustatytais reikalavimais, programų su lietuviškais subtitrais transliavimo apimtį per mėnesį, palyginti su LRT televizijos programų su lietuviškais subtitrais transliavimo apimtimi per mėnesį 2019 m., kiekvienais metais reikia didinti ne mažiau kaip 5 procentais viso transliavimo laiko, o programų, verčiamų į gestų kalbą, transliavimo apimtį reikia kiekvienais metais didinti ne mažiau kaip 1 procentu viso transliavimo laiko. Tokiu būdu, Įstatyme Nr. XIII-2008 nustatytos apimtys bus pasiektos atitinkamai 2053 m. ir 2178 m.;
- 2.2.5.** neatsižvelgiama į asmenų poreikius pagal negalios pobūdį: **gestų kalbos vertimo paslaugų trūkumas** neužtikrina kurčiųjų teisės tapti pilnateisiais visuomenės nariais ir teisės gauti informaciją. 2019 m. patvirtinti 103 lietuvių gestų kalbos vertėjų etatai, vidutinis kurčiųjų, kuriems buvo suteiktos vertimo paslaugos, skaičius tenkantis vienam gestų kalbos vertėjui 2019 m. – 41. **Teisės aktų, aktualios informacijos „lengvai skaitomu“ tekstu trūkumas** neužtikrina asmenų su intelekto sutrikimais bei asmenų, patiriančių teksto suvokimo problemų teisės tapti pilnateisiais visuomenės nariais ir teisės gauti informaciją. **Netaikomi pažangūs ir inovatyvūs informacijos teikimo būdai**, nes inovatyvių ir skaitmenizuotų gestų kalbos vertimo programėlių, teksto skaitymo programėlių, žvilgsnio sekimo sistemų naršymui internete nebuvimas neužtikrinta kokybiškų ne tik paslaugų gavimo, bet ir komunikavimo galimybių klausos, regos, judėjimo ir kt. negalią turintiems asmenims. Bendrojo ugdymo įstaigose naudojama mokomoji medžiaga nepritaikyta mokiniams su negalia. Pagal šiuo metu vyraujančią praktiką, mokomoji medžiaga rengiama tik vaikams, neturintiems specialiųjų ugdymosi poreikių dėl negalios. Tuo tarpu mokomoji medžiaga mokiniams su negalia rengiama tik atsiradus poreikiui, savo išvaizda ji dažnai skiriasi nuo nepritaikytos mokomosios medžiagos. Tokiu būdu vaikas išskiriamas iš savo bendraamžių rato, sudaromos sąlygos atsirasti atskirčiai ir patyčioms. Be to, mokomosios medžiagos pritaikymo procesui užsitęsęs dažnai susiklosto situacija, kad mokslo metų pabaigoje ji tampa nebereikalinga, o atsiranda poreikis kitos mokomosios medžiagos pritaikymui sekantiems mokslo metams.
- 2.3. Viešųjų paslaugų teikėjai neužtikrina informacijos prieinamumo neįgaliesiems.** Nėra atlikta reikiamų tyrimų dėl viešųjų paslaugų teikėjų teikiamos informacijos prieinamumo, tačiau bendro pobūdžio apklausos leidžia manyti, kad įstaigos neužtikrina pakankamos garsinės ir vaizdinės informacijos teikimo, t.y. registratūrose savitarnos aparatai neprieinami regos negalią turintiems asmenims, bėgančios eilutės nėra įgarsintos arba, atvirkščiai, informacija teikiama tik žodžiu (įrašu) ir nėra prieinama klausos negalią turintiems asmenims. Lankytinuose objektuose, istorinio paveldo objektuose dažniausiai pateikiama tik rašytinė informacija, stebimas audiogidų, informacijos Brailio raštu trūkumas, nėra jokios informacijos „lengvai skaitoma kalba“, vaizdinės medžiagos pritaikymo lietuvių gestų kalba QR kodų pagalba.

2.4. Privačios įmonės, teikiančios paslaugas visuomenei neužtikrina informacijos prieinamumo neįgaliesiems. Atkreiptinas dėmesys, kad nėra įgyvendinamos JTNTK nuostatos, t. y. privačios įmonės, teikiančios paslaugas visuomenei, įskaitant internetu teikiamas paslaugas, neteikia informacijos ir paslaugų neįgaliesiems prieinamomis ir tinkamomis formomis; visuomenės informavimo priemonių, įskaitant informacijos internetu teikėjų paslaugas nėra prieinamas neįgaliesiems.

3. Paslaugos ir prekės nėra pritaikytos neįgaliųjų poreikiams:

JTNTK pabrėžiama, kad prieinamumo sąvoka apima ir produktų bei paslaugų prieinamumą, įskaitant kanalus, kuriais teikiamos paslaugos ir yra neįgaliųjų galimybių užtikrinimo veiksnys visose gyvenimo srityse. Svarbu skatinti šalia pagalbinių prietaisų naudoti ir universalų dizainą, taip pat jo prieinamumą, užtikrinant galimybes naudotis prekėmis, paslaugomis ir informacija, kad vyriausybių, privačių subjektų, žiniasklaidos ir informacijos internetu teikėjo paslaugos taptų prieinamos neįgaliesiems.

Kokybinio tyrimo¹⁴ gautų duomenų analizė išryškino kad teikiant paslaugas arba gaminant gaminius paslaugų teikėjai ir (ar) gamintojai daugiausia dėmesio skiria judėjimo negalią turinčių asmenų poreikiams, nevertinant kitokias negalias (regos, klausos, pažinimo, psichosocialinės) turinčių asmenų poreikių, o didelė dalis vartotojų negali tinkamai įvertinti prekės kokybės ir ja pasinaudoti dėl netinkamos prekės pakuotės ar informacijos apie prekę pateikimo (šriftas, kontrastas, garsinė informacija ir pan.). Eurobarometro 2012 m. atliktas tyrimas dėl prieinamumo¹⁵ rodo, kad 25 proc. respondentų ar jų šeimų nariams, turintiems negalią, teko susidurti su sunkumais perkant reikiamus produktus arba paslaugas, ir 93 proc. sutinka ar yra linkę sutikti, jog būtina reikalauti, kad gamintojai ir paslaugų teikėjai užtikrintų savo parduodamų prekių ir paslaugų prieinamumą.

Šios problemos priežasties sprendimas įgalins gamintojus ir paslaugų teikėjus užtikrinti geresnį prekių ir paslaugų prieinamumą, kuris sudarys sąlygas didesniai neįgalių asmenų savarankiškumui, jų dalyvavimui visuomeniniame gyvenime, bei sumažins priežiūros ir pagalbos sąnaudas.

Įvertinus Eurobarometro duomenis, kad net 25 proc. respondentų ar jų šeimų nariams, turintiems negalią, teko susidurti su sunkumais perkant reikiamus produktus arba paslaugas planuojame, kad išsprendus problemos priežastis, naudą gaus apie 40 tūkst. asmenų.

3.1.netinkamas teisinis reglamentavimas: nėra įtvirtinti universalūs dizaino reikalavimai prekėms ir paslaugoms, nes didelė dalis prekių ir paslaugų nėra prieinamos neįgaliesiems, dėl vieningo visose Europos Sąjungos valstybėse narėse prekių ir paslaugų prieinamumo, kaip vieno iš pagrindinio reikalavimų, reglamentavimo trūkumo. Teisės aktuose nėra apibrėžta bendrų reikalavimų šiems gaminiams ar paslaugoms: kompiuteriai ir jų operacinės sistemos, bankininkystės paslaugos, bankomatai, bilietų išdavimo ir registracijos (*angl. check-in*) įranga, išmanieji telefonai, telefonijos paslaugos ir įranga, audiovizualinės medijos paslaugos, tokios kaip televizijos transliavimas ir susijusi įranga, TV įranga, susijusi su skaitmeninės televizijos paslaugomis, paslaugos, susijusios su keleiviniu oro, autobusų, geležinkelio ir vandens transportu, E-knygos, E-prekyba, atitinkamose srityse, o prieinamumo reikalavimai yra pirminėje produktų/paslaugų kūrimo stadijoje.

¹⁴ 2019 m. Neįgaliųjų reikalų departamento užsakymu atliktas kokybinis tyrimas „Paslaugų prieinamumo ir gaminių tinkamumo visiems Lietuvoje gyvenantiems vartotojams kuo Platesniu mastu analizė

¹⁵ https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_345_en.pdf

2019 m. balandžio 17 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė direktyvą (ES) 2019/882 dėl gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimų (toliau – Prieinamumo direktyva), kurios tikslas – prisidėti prie tinkamo vidaus rinkos veikimo suderinant valstybių narių įstatymus ir kitus teisės aktus, susijusius su tam tikrų gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimais, visų pirma panaikinant dėl skirtingų prieinamumo reikalavimų valstybėse narėse kylančias kliūtis laisvam gaminių ir paslaugų, kuriems taikoma ši direktyva, judėjimui ir užkertant joms kelią. Pažymėtina, kad Prieinamumo direktyva tiesiogiai įtakos Lietuvos Respublikos informacinių paslaugų sektorių, o ypač leidybos sektorių, kadangi el. būdu išleisti leidiniai turės būti pritaikyti negalią turintiems asmenims. 2021 m. Lietuvos akliųjų ir silpnaregių sąjungos kartu su Lietuvos akliųjų biblioteka organizuotų susitikimų su Lietuvos leidėjais metu buvo konstatuota, kad šalies leidėjams trūksta arba jie iš viso neturi žinių ir kompetencijos leidžiant el. leidinius pritaikytais formatais;

Europos Sąjungos valstybės narės Prieinamumo direktyvą privalo perkelti į nacionalinę teisę per 3 metus (iki 2022 m. birželio 28 d.) Nuostatos taikomos nuo 2025 m. birželio 28 d. Pažymėtina, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu 2019 m. pabaigoje buvo atliktas Prieinamumo direktyvos tinkamo perkėlimo į nacionalinę teisę tyrimas, kuris atskleidė, kad Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas teisinės bazės kūrimą iki šiol orientavo į dvi esmines sritis (i) infrastruktūros reikalavimų pritaikymą neįgaliesiems; (ii) neįgaliųjų asmenų socialinių teisių užtikrinimą, o nacionalinėje teisėje yra reikšminga apimtimi įgyvendinti neprivalomi Prieinamumo direktyvos reikalavimai susiję su apstatyta aplinka;

3.2. nėra vieningo kontrolės ir stebėsenos mechanizmo dėl prekių ir paslaugų prieinamumo neįgaliesiems, nes atlikta Lietuvos Respublikos teisės aktų analizė dėl tinkamo Prieinamumo direktyvos perkėlimo atskleidė, jog Lietuvoje sukurta nemažai kontrolės mechanizmų dėl prekių ar gaminių prieinamumo, tačiau tokie kontrolės mechanizmai apima asmens fizinio patekimo prie gaminių/paslaugų kontrolės reikalavimus, o pačios prekės ar paslaugos kokybės ir atitikties neįgaliųjų poreikiams vertinimas nėra numatytas. Dažnu atveju nėra taikomos jokios sankcijos dėl gaminio ar paslaugos neprieinamumo. Taip pat Lietuvoje nėra įsteigtų institucijų, atsakingų už procedūrų įgyvendinimą paslaugų atitikties atžvilgiu (pavyzdžiui, tikrinti paslaugų atitiktį Prieinamumo direktyvos reikalavimams, įskaitant šios direktyvos 14 straipsnyje nurodytą vertinimą, kurio atžvilgiu *mutatis mutandis* taikoma 19 straipsnio 2 dalis; imtis tolesnių veiksmų dėl skundų ar pranešimų dėl klausimų, susijusių su paslaugų neatitiktimi šios direktyvos prieinamumo reikalavimams, tikrinti, ar ekonominės veiklos vykdytojas ėmėsi būtinų taisomųjų veiksmų) bei nėra paskirtos (ar įsteigtos) institucijos, kuri būtų atsakinga už Prieinamumo direktyvos įgyvendinimo koordinavimą. Įgyvendinant Prieinamumo direktyvos reikalavimus leidybos srityje ir leidžiant pritaikytas e-knygas, svarbu numatyti ir pritaikytą leidinių kontrolės užtikrinimą bei sertifikavimo mechanizmo sukūrimą, paskirti už šiuos procesus atsakingą instituciją.

3.3. trūksta gerosios praktikos sklaidos gerinant prekių ir paslaugų prieinamumą. Pastebima, kad visuomenė nėra informuojama apie universalios dizaino privalumus, pritaikant prekes ir gaminius neįgaliesiems. Pasigendama informacijos, kaip būtų galima taikyti universalios dizaino principus, kad prekės ir paslaugos taptų prieinamos neįgaliesiems. Taip pat būtina skatinti diskusijas apie kokybiškas sąlygas neįgaliesiems naudotis informacija, ryšiais ir skaitmenine aplinka, diskusijos taip pat turėtų apimti žiniasklaidos ir informacinio raštingumo klausimus, taip pat įtraukimą ir dalyvavimą kuriant

informacinės visuomenės viešąją politiką. Taigi yra būtina nustatyti, rinkti ir skleisti esamą gerąją prieinamumo patirtį (virtuali biblioteka ELVIS, Valdovų rūmai, Pinigų muziejus, Europos Komisijos organizuojami kasmetiniai geriausiai visiems pritaikyto miesto rinkimai, informacijos teikimas neįgaliesiems Latvijos Respublikos, Švedijos Karalystės valstybinių įstaigų tinklalapiuose lengvai skaitoma kalba, vadovėlių, pritaikytų visiems leidimas (Švedijos Karalystėje), komunikavimo programėlės kurtiesiems Vengrijoje, Danijos Karalystėje, Švedijos Karalystėje, socialinis taksi, Universalus dizaino apdovanojimai ir kt.) ypač galimybių naudotis informacija srityje.

4. Nepakankamas visuomenės supratimas apie neįgaliųjų įtraukties svarbą ir neįgaliųjų individualius poreikius.

Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau - Neįgaliųjų reikalų departamentas) užsakymu 2020 m. atlikus šalies gyventojų nuomonės tyrimą, išaiškėjo, kad šalies gyventojų nuomone, asmenys su proto ar psichikos negalia yra labiausiai diskriminuojama socialinė grupė (6,01 balas iš 10). Antroje vietoje buvo paminėti asmenys su fizine negalia (5,57 balai iš 10). Taip pat Lietuvos Respublikos gyventojai, mano, jog gana dažnai diskriminuojami pagyvenę žmonės (5,49 balai iš 10), pabėgėliai (5,34 balai iš 10) bei seksualinės mažumos (5,24 balai iš 10). Kitos socialinės grupės (moterys, tautinės mažumos, vaikai) buvo vertintos, kaip mažiau diskriminuojamos. Neįgaliųjų reikalų departamento užsakymu 2017 m. atliktoje visuomenės nuomonės apklausoje daugiau nei du trečdaliai respondentų teigia, kad neįgalūs vaikai labiau patiria diskriminaciją, palyginti su negalios neturinčiais vaikais. Taip pat atlikta visuomenės nuomonės apklausa atskleidė, kad respondentams vis dar nepakanka bendrų žinių apie žmogaus teises ir informacijos, kur reikėtų kreiptis dėl pažeistų teisių. 2019 m. viduryje atviroje darbo rinkoje dirbo 46798 asmenys su negalia, iš jų 6779 socialinėse įmonėse. Taigi, Lietuvos Respublikoje 2019 m. laisvoje darbo rinkoje dirbo tik apie 27 proc. visų darbingo amžiaus asmenų su negalia. Tuo tarpu Europos neįgaliųjų forumo (*angl. European Disability Forum*) duomenimis Europoje dirba 50,8 proc. asmenų su negalia. Nagrinėjant neįgaliųjų ir visuomenės nuomonę apie neįgaliųjų galimybes dalyvauti darbo rinkoje bei neįgaliesiems teikiamas pagalbos priemonės, buvo prašoma nurodyti, kas turi didžiausią įtaką ir motyvaciją neįgaliajam dalyvauti darbo rinkoje. Dažniausiai buvo minimas tinkamas darbdavių požiūris į neįgalius darbuotojus ir darbas kaip pragyvenimo šaltinis. Daugiau nei pusė respondentų teigia, kad neįgaliesiems sudaromos sąlygos ir galybės įsitraukti į visuomeninį gyvenimą. Tame pačiame tyrime trečdalis apklaustųjų mano, kad neįgaliųjų, turinčių psichinę ir proto negalią, teisės balsuoti yra ribojamos.

Visi priešastį sąlygojantys veiksniai bus sprendžiami įgyvendinant Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintą 2021–2030 m. plėtros programos valdytojo Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinės sutelkties plėtros programą:

- 4.1. nesistemiškai vykdomos diskriminacijos neįgaliųjų atžvilgiu mažinimo ir visuomenės nuostatų keitimo priemonės;**
- 4.2. pačių neįgaliųjų gebėjimų trūkumas atpažinti diskriminacijos atvejus;**
- 4.3. nepakankamai supratingas ir palaikantis darbdavių, švietimo įstaigų, valstybės ir savivaldybės institucijų ir įstaigų požiūris į šeimas, auginančias vaiką su negalia ar prižiūrinčias neįgalų šeimos nari;**
- 4.4. neįgaliųjų nevyriausybiniams organizacijoms trūksta kompetencijos ginant neįgaliųjų ar jų šeimos narių teises.**

